

Bronislaw Geremek (1932 – 2008)

Bronislaw Geremek je významným polským historikem a politikem 2. poloviny 20. století. Širší veřejnosti je znám především svou politickou aktivitou, kdy se od poloviny 70. let minulého století aktivně zapojil do činnosti protikomunistické polské opozice. V roce 1980 se podílel na vzniku odborového hnutí Solidarity, v době výjimečného stavu v Polsku byl vězněn tehdejší komunistickou vládou a politického života se aktivně ve vysokých funkcích účastnil i po nastolení demokratického režimu po roce 1989. Opakovaně byl zvolen za člena polského parlamentu a v letech 1997-2000 byl polským ministrem zahraničí. Od června 2004 působil jako poslanec evropského parlamentu, zemřel při autonehodě v červenci 2008.

Geremek však zůstává především významným a nejen ve středoevropských kruzích vysoce uznávaným historikem – medievalistou, někdy bývá považován za nejvýznamnějšího východoevropského představitele francouzské historické školy Annales, kterou byl hlavně díky svým francouzským studiím významně ovlivněn.

Po ukončení studia historie na Varšavské univerzitě v r. 1956 pokračoval ve studiích v Paříži, kde se seznámil s tehdejším vůdčím reprezentantem školy Annales Fernandem Braudem. V této době se poprvé začal blíže zajímat o dějiny a sociální postavení pařížské chudiny ve středověku (částečně i díky své tehdejší náklonnosti k idejím marxismu) a toto základní, tehdy nepříliš probádané téma, rozvíjel pak i ve svých pozdějších historických výzkumech a publikacích., již však zasazené do širšího kontextu ve smyslu časovém, geografickém i historicko-sociologickém. Hmatatelným výsledkem tohoto prvního pařížského pobytu se stala dodnes ceněná práce „*Najemna sila robocza w rzemiosle Paryza XIII-XV w. Studium o sredniowiecznym rynku sily roboczey*“ (poprvé polsky 1962, do češtiny zatím nepřeloženo), kde poprvé otevřel téma sociálního a ekonomického postavení námezdně pracujících osob ve středověku, pracovních a sociálních vztahů a konfliktů mezi jednotlivými skupinami a snah o regulaci pracovní síly ve středověkých městech.

Tento zájem o celkový obraz života nejnižších sociálních vrstev středověké a ranně novověké společnosti pak Geremek dále rozpracovával v 60. a 70. letech, kdy své výzkumy rozšířil i na další skupiny středověké společnosti, na ty, které se z různých příčin

ocitají na okraji společnosti, procházejí procesem chudnutí a chudoby (pauperizace) a jsou nuceni čelit jejím následkům hmotným i společenským. Nespokojoval se však pouze se statickým popisem situace těchto lidí v tehdejší společnosti, nýbrž se zaměřil i na to, jak tato společnost tyto marginalizované skupiny vnímala, jak je podporovala a v pozdějším období i omezovala a podrobovala restrikcím. Z velké části se Geremek tomuto problému věnoval ve své nejuznávanější knize „*Ludzie marginesu w sredniowiecznym Paryżu XIV-XV wiek*“ (polsky 1971). Zaměřuje se v ní na život marginalizovaných skupin obyvatelstva v jednotlivých pařížských centrech, chudáků, nemocných, vagantů, kejklířů a obecně všech skupin obyvatelstva, které nějakým způsobem překračovaly tehdejší obecně uznávané dobové normy života a chování jedince. Zabývá se zde i otázkami obecné etiky chudoby a charitativní péčí – světskou i církevní – o tyto skupiny tehdejší středověké společnosti a o její proměny v čase. Tyto otázky – s rozvinutím na dobu raného novověku a v obecných úvahách i na dobu moderní společnosti – pak rozpracoval i ve svém dalším, rozsáhlejších syntetickém díle „*Slitování a šibenice*“ (poprvé italsky 1986, česky 1999). Touto knihou se svým způsobem stal i jakýmsi průkopníkem velkého zájmu západoevropských historiků o dějiny žebráků, chudáků, tuláků a dalších lidí na okraji společnosti, který se objevil na konci 80. let v celé západní Evropě.

Další významnou práci, ve které se Geremek kromě západoevropského věnoval i polskému prostředí je kniha „*Swiat opery zebraczej : Obraz wloczegow i nedzarzy w literaturach europejskich XV-XVII wieku*“ (poprvé italsky 1988), kde se zabývá studiem stereotypních obrazů lidí na okraji společnosti v literatuře a ve veřejném mínění. Zde uplatnil metodický koncept dějin mentalit obsažený v dílech Jeana Delumeaua a Philippa Ariese.

Kromě jeho výše uvedených vlastních prací zabývajících se středověkými a raně novověkými dějinami nelze opomenout ani významný Geremekův podíl na vzniku kolektivních děl. Zde je třeba uvést projekt syntetických dějin kultury středověkého Polska, který vznikl pod vedením jednoho z Geremekových polských učitelů Tadeuzse Manteuffela. V roce 1985 byl vydán první svazek „*Kultura Polski sredniowiecznej X – XIII w.*“, do kterého Geremek přispěl esejem o středověkém vnímání času.

Tento krátký přehled života a díla Bronislawa Geremka nemá ambici vyjmenovávat a podrobně popisovat veškerou publikační činnost tohoto evropsky významného polského historika, Geremek patří však bezesporu k nejznámějším představitelům střeoevropské a výchoevropské historické vědy v celoevropském kontextu.

Bronislaw Geremek : Slitování a šibenice. Dějiny chudoby a milosrdenství

Česky nakladatelství Argo, Praha 1999, edice každodenní život

ISBN 80-7203-228-3

V této knize známý polský historik Bohuslav Geremek shrnuje a rozvíjí své předchozí historické studie zabývající se obecně chudobou, životem a společenským postavením marginalizovaných skupin obyvatelstva v období středověku a raného novověku v zemích západní a jižní Evropy (Francie, Německo, Anglie, Itálie, Španělsko). Popisuje sociální skupiny, které jsou nositelem chudoby, dynamiku vývoje chudoby, její příčiny, vztah společnosti k jejím nositelům a celkové vnímání a toleranci či intoleranci tohoto jevu v ideologickém a společenském rámci dané doby. Kniha je výsledkem studia fenoménu chudoby z dostupných pramenů v archivech a knihovnách, autor v ní čerpá i z četných výzkumů jiných historiků. Základním cílem, který kniha sleduje, není popisné shrnutí faktů a předchozích historických výzkumů, ale poukázání na příčiny, charakter a dynamiku změn, kterými vývoj chudoby, její vnímání a snahy o její eliminaci prošly především na konci středověku a počátku novověku.

Základní nosnou ideou knihy je proměna chápání materiální chudoby v období středověku jako přirozeného a v zásadě ctnostného jevu (odkaz na bibli a evangelia) ve snahu o její kontrolu, odstranění a represivní potlačování od konce 14. a především pak počátku 16. století. Tehdy se masové rozšíření chudoby stávalo ohrožením rozvoje měnícího se sociálního modelu společnosti. Toto nové chápání chudoby a prostředky jak ji odstranit však v zásadě přetrvávají v pozměněných schématech i do dnešní moderní doby, na což autor poukazuje v závěrečných kapitolách své knihy.

Ve středověku byla chudoba vnímána jako v zásadě pozitivní jev, který vycházel ze sociálního učení evangelií a z tohoto důvodu bylo i poskytování hmotné pomoci chudým ve formě almužny chápáno jako přirozený imperativ křesťanského milosrdenství. Přísné hodnocení chudých je ve středověku výjimečným jevem. Almužnictví jako základní forma podpory chudáků a žebráků dosahuje proto v některých případech až masových rozměrů, často je chápáno jako jakási smlouva mezi obdarovaným a darujícím, který si tím zajišťuje spásu („ekonomie spásy“). Dobrým příkladem poukazujícím na masovost tohoto jevu jsou údaje z některých testamentů, kdy počet milodarů uváděných v testamentech přesahoval počet obyvatel daného sídla. Tento společensky tolerantní postoj vedl samozřejmě

i k tomu, že se vytvářely celé skupiny profesionálních žebráků, kteří dovedli své řemeslo až k úrovni jakéhosi typu organizované činnosti, využívajíc časové pravidelnosti v poskytování almužen především ze stran tehdejších klášterů. Autor však uvádí i důvody, proč pauperizace (upadání do chudoby) byla zároveň i eliminována sociálně ekonomickou strukturou tehdejšího venkovského a městského osídlení (korporativní systém cechů, omezení přirozené konkurence).

Změna přichází na konci středověku s rozvojem procesů peněžní a zbožní směny, doprovázené i demografickým vývojem a nárůstem obyvatelstva. Kořeny tohoto vývoje nacházíme na venkově, kde s postupem „refeudalizace“ ztrácí část obyvatelstva schopnost produkce dostatečného množství potravin k obživě – jako názorný příklad uvádí autor ohrazování půdy pro chov ovcí v tehdejší Anglii – a hledá proto tuto obživu ve městech. Tito noví obyvatelé měst však nenacházejí často dostatečnou možnost postupné „adaptace“ na nové podmínky jako tomu bylo ve středověku a často proto rozšiřují řady žebráků a tuláků, což s sebou přináší i postupnou změnu postoje k těmto marginalizovaným skupinám. Tyto strukturální změny jsou zesilovány i častými obdobími epidemií a neúrody.

V souvislosti s těmito změnami dochází i k psychologické změně v chápání milosrdenství a v postoji k chudobě, tuláctví a žebráctví. Objevuje se jasná snaha o rozdělení těchto vytěsněných skupin obyvatel na ty, kterým je třeba a možno poskytnout péči a zaopatření („přirozeně chudí“, nemocní), a na ty, kteří jsou naopak podrobováni stále silnějším represivním opatřením. Pomyslným časovým předělem této nové situace jsou léta 1521-22, kdy celou Evropu postihuje neúroda a naplno se odhaluje rozpor mezi demografickým růstem obyvatelstva a sníženou produkcí potravin. Dochází k vyhánění žebráků a tuláků z měst i z farností a zvyšují se všeobecná represivní opatření.

Ne náhodou dochází v této době na úrovni měst také k prvním pokusům o nové definování a organizaci sociálního systému, který měl vnést do sociální podpory chudáků a žebráků nový řád a zároveň formou represivních opatření snížit atraktivitu města pro nově příchozí. Zde autor přináší podrobný rozbor těchto nových opatření na příkladu 3 měst: Paříže, Benátek a Ypres. I když navrhované reformy v jednotlivých městech nejsou totožné, lze jejich srovnáním jasně odhalit i změnu postojů k chudobě obecně a kromě sociální podpory chudých i akcentování represivních opatření (zákaz žebrání, vyhnání chudáků, zavírání přistěhovalců, posílání na nucené práce za nižší mzdu). V souvislosti s těmito událostmi upozorňuje autor i na další rozměr reformování sociálního modelu péče o chudé – ideologický rozpor v chápání přístupu k chudobě mezi světskými orgány (města) a církevními

institucemi představovanými hlavně reprezentanty medikantních řádů (dominikáni, františkáni). Jako další prvek této postupné změny postoje k řešení problémů spjatých s chudobou a jejími obecnými projevy a důsledky uvádí autor v další kapitole i změnu pání institutu vězení, které začíná být poprvé chápáno jako forma trestu (jev , který se v zásadě ve středověku nevyskytoval).

V závěrečné kapitole nazvané „*Historie soucitu*“ autor krátce shrnuje celou instituci chudoby jako sociálního fenoménu. Jak správně uvádí, formy milosrdenství jako určitého emocionálního postoje přetrvávají až do dnešní doby, jakkoliv se středověké chápání etiky chudoby rozpadlo již na počátku novověku. Stále však přetrvává jako jakási stopa v lidském vědomí a funguje jako nabídka i pro současný svět. Nejen z tohoto důvodu lze Geremkovu knihu doporučit jako zajímavé čtení o tomto dnes někdy neprávem opomíjeném aspektu lidské historie.